

Чубань Т.В.

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української лінгвістики та методики навчання;*

Левченко Т.М.

*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри української лінгвістики та методики навчання,
Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди*

ЗДОБУТКИ СУЧАСНОЇ АСПЕКТОЛОГІЇ

Вчення про аспектологію, як галузь мовознавства, почало формуватися значно пізніше, ніж, наприклад, морфологія і синтаксис, але воно має вже досить сталу систему базових понять, відображену в теоретичних працях і підручниках. Сучасний стан розвитку морфології тісно пов'язаний з ідеєю про необхідність аналізу внутрішньої структури власне-дієслівних категорій, зокрема категорії виду як основної загально дієслівної категорії.

За відношенням до категорії виду дієслова поділяються на одновидові, парновидові та двовидові. У працях «Словотвірна структура слова» (автори: Городенська К.Г., Кравченко М.В.) [1], «Дієслівні категорії в синтагматиці і парадигматиці» (автор: Загнітко А.П.) [4], та статтях Городенської К.Г. «Аспектологічні характеристики дієслів руху, переміщення» [2] і «Видові протиставлення в системі сучасних дієслів» [3] описано особливості українського дієслова, видову структуру вербальних дієслів та видові кореляції відіменних дієслів, вияв похідних граматичних категорій дієслів.

Актуальною проблемою є висвітлення особливостей морфологічної структури дієслова, вираження видових значень вербальних дієслів, адже вони (видові значення) охоплюють всі без винятку форми дієслова, тобто мають універсальний характер.

Синкретизм дієслівних префіксів, що виявляється в поєднанні їх словотвірної та граматичної функції, має досить широкий діапазон. У дієслівній системі сучасної української мови немає префіксів, які вживалися б тільки для утворення доконаних корелятивів, як, наприклад, суфікси імперфективації, тобто жоден префікс не є граматичним показником виду взагалі. Цю функцію виконують лише деякі дієслівні префікси, які функціонують передусім як засоби утворення дієслів доконаного виду. Оскільки граматична, або видотворча, функція не єдина і не основна для них, то правомірніше говорити не про граматичні чи видові префікси взагалі, а тільки про певні префікси, які у відповідному семантичному контексті дієслів стають виразниками доконаного виду, тобто засобами граматичної перфективації.

У сучасній аспектології вважається, що префіксальні видові пари утворюють таких двоє співвідносних дієслів, які за повної ідентичності своїх лексичних значень розрізняються граматичним значенням виду, а саме:

безпрефіксне дієслово виражає тривалість і нецілісність дії, процесу або стану, а префіксальне – їх цілісність. Лексична тотожність безпрефіксного і префіксального дієслова свідчить про повноту десемантизації префікса, тобто про втрату ним своїх словотвірних значень. У структурі граничних дієслів кожен префікс досить специфічний за ступенем його граматичної формалізації. Здебільшого він встановлюється інтуїтивно, що спричинилося до непослідовності, а нерідко – й до помилок у наданні певним префіксам статусу видового, або граматичного префікса.

У системі вербальних дієслів сучасної української мови, за нашими спостереженнями, граничний, внутрішньо обмежений характер мають дії, які виражають дієслова двох великих за обсягом лексико-семантичних груп: дієслова односпрямованого руху та дієслова конкретної фізичної дії. Саме вони потенційно можуть формувати видові кореляції. Решта дієслів, серед них лексико-семантичні групи із значенням різноспрямованого руху, звучання, звукового вияву, мовлення та мислення, означають неграничні, внутрішньо необмежені, тривалі дії, рідше – процеси й стани. Вони взагалі знаходяться поза видовою співвіднесеністю.

Дієслівні префікси *в-/у-, ви-, від-, при-, про-, роз-* зовсім рідко виконують роль граматичних перфективаторів. Менш послідовно, ніж у вербальних дієслів конкретної фізичної дії, виявляється граничність дій у вербальних дієслів із значенням інтелектуальної діяльності, тому що в семантичній структурі більшості таких дієслів поєднуються ЛСВ, дії яких мають як граничний, так і неграничний характер: *Школярка рахує (лічить) до десяти – Школярка порахувала (полічила) до десяти*. Лише деякі вербальні дієслова із значенням інтелектуальної діяльності на рівні одного-двох своїх граничних ЛСВ співвідносяться з перфективом; утвореним за допомогою префікса *на-*, пор. видові пари *креслити – накреслити* («виготовити малюнок, схему тощо»), *плутати – наплутати* («наробити помилок у чому-небудь»), напр.: *Інженер креслить діаграму – Інженер накреслив діаграму*.

Деякі префікси, поєднуючись з вербальними дієсловами із значенням інтелектуальної діяльності, у процесі своєї десемантизації так само гранично набувають статусу виразників доконаного виду (пор.: *Дівчина вчить алфавіт і Дівчина вивчила алфавіт*). Вербальні дієслова стану, що визначають положення кого-, чого-небудь у просторі, *лежати, сидіти, стояти, висіти* через внутрішню необмеженість виражених ними станів взагалі не можуть корелювати за видовою ознакою.

Основним граматичним перфективатором є префікс *по-*. Найближче до нього стоїть префікс *з- / зі-, с-*. Кілька префіксів, зокрема *за-, на-, в-/у-, ви-*, у структурі багатьох вербальних дієслів як виразників відповідних ЛСВ гранично наблизилися до префікса *по-* як суто граматичного засобу перфективації дієслів. Десемантизація префіксів *від-, при-, про-* та *роз-* у структурі вербальних дієслів конкретної фізичної дії та інтелектуальної діяльності людини – явище нетипове, спорадичне. Поза процесами десемантизації знаходяться префікси *над-, о-/об-, пере-, перед-* та *під-*.

Граматична перфективізація вербальних дієслів – це поєднуваність з префіксами, які в їх структурі на рівні деяких або всіх ЛСВ повністю нейтралізували свої словотвірні значення, перетворившись на виразників граматичного значення доконаного виду. Домінантне становище у процесах граматичної перфективізації посідають вербальні дієслова конкретної фізичної дії, периферійне – вербальні дієслова із значенням інтелектуальної діяльності.

Список використаних джерел:

1. Городенська К. Г., Кравченко М. В. Словотвірна структура слова / Городенська К. Г. – К.: Наук. думка, 1981. – 199 с.
2. Городенська К. Г. Аспектологічні характеристики дієслів руху, переміщення // Актуальні проблеми граматики: зб. наук. праць. – Кіровоград, 1997. – Вип. 2. – С. 116-119.
3. Городенська К. Г. Видові протиставлення в системі сучасних дієслів // Слово. Стиль. Норма: зб. наук. праць. – К., 2002. – С. 118-121.
4. Загнітко А. П. Дієслівні категорії в синтагматиці і парадигматиці / Загнітко А. П. – К.: НМК ВО, 1990. – 132 с.

Чумакова Г.А.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри історії та українознавства,
Національна металургійна академія України*

СЕПЕЦИФІЧНІ РИСИ ПРИЄДНУВАЛЬНОГО ЗВ'ЯЗКУ

Останнім часом мовознавча наука не обмежується рівнем речення й переходить до аналізу зв'язного тексту. Визнання його структурної організації й певних одиниць зумовлює виділення зв'язків, що визначають цілісність і логічну завершеність тексту, й логіко-семантичних відношень як засобів забезпечення його внутрішньої організації. Серед текстових зв'язків лінгвісти виділяють приєднувальний, який є «інтонаційним змістовим різновидом корелятивного зв'язку» [1, с. 379] або виявляється поруч з ланцюговим та паралельним синтаксичними зв'язками [2, с. 151]. Приєднування тлумачать «як особливий тип семантико-синтаксичного зв'язку» [3, с. 263], використовуваний насамперед при парцеляції кінцевих компонентів, які передають доповнення до основного повідомлення після його висловлення, в окремій синтаксичній одиниці вищого порядку – дискурсивному висловленні.

Питання приєднування і побудов з ним відображає один з аспектів загальної лінгвістичної проблеми – системного аналізу синтаксичних одиниць з погляду їх структури та семантики. Сьогодні явище приєднування розглядається переважно через розмежування з парцеляцією, сегментацією: один з типів логіко-граматичних відношень [4, с. 4], семантико-синтаксичний зв'язок, що реалізує логіко-сміслові відношення додавання, є одним з видів міжфразового зв'язку [5, с. 13-14], граматична категорія з власним граматичним значенням (додане